

Gömöri György

Rendhagyó olvasónapló

1

Az utóbbi időben több könyvet olvasok egyszerre. Van úgy, hogy egyiket magyarul, a másikat meg angolul. Még az is előfordul, hogy egy harmadikat lengyelül. Ez lenne a nyelvtudás átká? Vagy csak annyit jelent, hogy időskoromra is megmaradt a kíváncsiságom a jó, illetve az érdekes irodalom iránt? Régebben persze olvastam olyan könyveket is, amik kevésbé érdekelték, igen, ha írnom kellett róluk. De ahogy fogy az ember ideje, úgy válogatja meg olvasmányait (a világ híreit amúgy is olvasni kell), s most már inkább csak olyat olvasok, amit *méltathatok*. Ez a kifejezés kicsit ódivatúnak hangzik és kezd kikopni a hazai kritika szótárából, de én megtartanám, hiszen az alábbi olvasónaplóban a legtöbb bejegyzés méltatás lesz. Igyekszem megőrizni a nem csupán szórakoztató irodalom méltóságát.

2

Véletlenül került a kezembe Görgey Gábor már két éve megjelent kis kötete, az *Öt arckép*. Függetlenül attól, hogy régóta rokonszenvet táplálok a kitűnő író és színdarab-szerző iránt, akinek mindig szívesen olvasom írásait. (Egyik darabjáról még angolul is írtam jó pár évvel ezelőtt egy kanadai folyóiratnak.) Most mégis meglepetés volt ez a könyve, az öt portré – kikeről is? Egy történészről, két költőről és két színészről, név szerint Kosáry Domokosról, Vas Istvánról, Pilinszky Jánosról, Darvas Ivánról és Mensáros Lászlóról. Van, akit Görgey egy hosszabb interjún keresztül mutat be, másokról pedig bensőségesen ír, olyan tisztelettel és szeretettel, hogy az már-már megható. Az öt ember közül Görgey legjobban Mensárost ismerte, közeli barátja volt ez a fontos színész, aki nem sokkal halála előtt nagyon őszintén beszélt neki az életéről, szerepeiről. Jó, hogy ez az írás megőriz valakit, akit még ha esetleg ismertünk is, mi, „nyugatiak”, sohasem láttunk színpadon.

Sok mindent meg lehet tudni Görgey arcképeiből. Pilinszkyről például azt, mennyit dolgozott „Apokrif” című nagy versén, hogyan keresett megfelelő képet egy-egy gondolathoz. A költő ezt mondta Gábornak: „sokáig tartott, míg ezt a képet (metaforát) *kifüleittem*”. Más szóval a képet nem utánozzuk, vagy kitaláljuk, de: lehallgatjuk. Honnan? Abból, amit a költő démona sűg vagy betáplál a médium agysejtjeibe.

Az is érdekes, amit én ugyan már régen tudtam, de keletkezésének körülményeiről sejtelmem sem volt: hogyan lett Görgey Artúrból Gábor? Hiszen születésekor híres dédapja keresztnevét kapta, sokáig ezt a nevet viselte. Az *Öt arckép*-ből azonban kiderül, hogy amikor az ifjú Artúr első verseit elvitte a „Vigilia” akkori szerkesztőjéhez, Sík Sándorhoz, az elfogadta a verseket közlésre, azzal a feltétellel, hogy szerzőjük változtassa meg az írói keresztnevét. „Fiatalember, az Artúr név már foglalt” mondta Sík – „legyen inkább Gábor, az még alliterál is.” Ennek a névváltoztatásnak éppen a fordítottja történt az angol költővé vált George Szirtessel, aki eredetileg Gábor volt, de 1956-ban, amikor gyerekként Angliába került, ez a név túl egzotikusnak hatott, emiatt „Dzsordzsosított”.

Darvas Iván. Én csak egyszer találkoztam vele, valamilyen ötvenhatos ügyben kerestem fel budai villájában. Varázslatos színész volt, rajongott érte a fél ország. Először a *Liliomfi* című filmben láttam, utána (börtönből való szabadulása után) lemaradtam számos nagy sikeréről. Görgey azt is megírja, Darvas hány nyelven tudott és hogyan remekelt német nyelvű előadásában. Oroszul is tudott, gondolom, anyanyelvi szinten, hiszen az édesanyja orosz volt.

3

Angolul egy nagyon egyszerű, de lírai ecsetvonásokkal felvázolt történetet olvastam. Egy burmai fiatalemberről szól, aki gyerekfejjel elveszti a látását, majd azt visszanyervén Amerikában elvégzi az egyetemet, családot alapít, de egy szép napon eltűnik – sejtetni, hogy visszament régi szerelméhez Burmába. Lánya megpróbálja kinyomozni, mi van az apa eltűnése mögött, mi motiválta a család számára teljesen váratlan szökést.

A szerzőt Jan-Philipp Sendkernek hívják, és csak a könyv végén vettem észre, hogy a könyvet eredetileg nem angolul, hanem németül írták, és német eredetiben *Das Herzhören*, vagyis „A szívlehallgató” volt a címe, mivel a főhősnek van egy ritka képessége: pontosan hallja minden ember szívverését, és ebből mindenféle következtetéseket képes levonni. Lehet, hogy ez összefügg a vakok kifinomult hallásával, de ennél több is: egy burmai hegyi faluban apró neszezből össze lehet rakni a külvilágot, de mennyire lehetséges ez New York eszeveszett rohanásában, iszonyú forgalmában? Lehet, hogy a főhős, Tin Win erre is képes?

Ha mégis van kis hiányérzetem a könyvvel kapcsolatban, az politikai. Elnagyolva, alig tárgyalja a második világháborút, amikor Burmát japán csapatok foglalták el, és a függetlenség utáni helyzetet. Tin Win vajon mit gondolt minderről? Vagy csak a háború előtt elhagyott Burma nosztalgikus képe élt benne, az éltette „idegen” életében?

4

Christopher Clark angol történész, az egyik cambridge-i kollégium fellowja és sztárprofesszora nemrégiben nagyhatású könyvet írt az első világháborúról. A címe *Sleepwalkers* (Alvajárók), és egy idősebb kollégája szerint azért olyan népszerű Németországban, mert a korábbinál jóval nagyobb súlyt fektet arra,

mennyiben felelős az első világháború kirobbantásában az orosz külpolitika agresszivitása és eltökélt szerbbarátsága.

Lehet, hogy Clark túloz, de én ebből a könyvből sokat tanultam. Például megtudtam azt, hogy bár az 1914 előtti német flottaépítés valóban arra irányult, hogy megtörje a Brit Birodalom tengeri hegemóniáját, az állítólag nagyon harcias Kaiser mégis eléggé megijedt attól, hogy Nagy-Británia beléphet a világháborúba. Ebben a tekintetben a német hadvezetés döntött, nem a német császár, aki (mint tudjuk) unokatestvére volt a brit uralkodónak csakúgy, mint az orosz cárnak. De hát az is közhely, hogy néha a családi veszekedések a legvéresebbek.

És Gavrilo Princip szervezete, a Fekete Kéz sem volt mentes a korabeli szerb titkosszolgálat intrikáitól. Pontosabban, mivel Ferenc Ferdinánd át kívánta alakítani a Monarchiát a szláv nemzetiségek javára, a szerb titkosszolgálat vezetője úgy vélte, Nagy-Szerbiát csak akkor lehet megvalósítani, ha a trónörököszt elteszik láb alól. Ehhez kellett Gavrilo.

A háború kezdetén sok fiatal lelkesített az „unalmas Európa” békéjének megbolygatása. Ma már tudjuk, a közkatonák többsége jóval kevésbé lelkesedett a háborúért. Már az elején is voltak ezzel gondok, hát még, amikor az őszi levelek már lehullottak. Clark viszont idéz egy döbbenetes mondatot Sigmund Freud naplójából: „Egész libidóm a Monarchiáé”.

Mit lehet erre mondani? Néha a költőknek van igazuk, nem a politikusoknak, vagy a tudósoknak. Ady Endre jobban tudta Freudnál, mit jelent az a „különös nyáréjszaka”, amikor „csörtettek bátran a senkik / És meglapult az igaz ember / S a kényes rabló is rabolt”. És azt is látta, a magyarság a gyökeres reformok, ha úgy tetszik, a forradalom helyett kapta meg Ferenc Józseftől és Tisza Istvántól azt a háborút, ami a történelmi Magyarország kegyetlen szétdarabolásával végződött.

5

Néha egy könyvet úgy olvasunk, hogy sajnáljuk, amikor a végére értünk. Ez volt a helyzet Darvasi László új Szív Ernő-történeteivel – a könyv címe: *Ez egy ilyen csúcs*, amit nemrég adott ki a Magvető. A könyv főleg Darvasi külföldi bolyongásait meséli el, Berlintonól Párizsig és New Yorkig, illetve Amherstig. De az egész Szegeden kezdődik, barátja, Baka István utolsó hónapjaival és halálával. Egyáltalán, a könyv tele van szöve régi és újabb halottakkal. Ennek ellenére lehetetlen nem élvezni Darvasi Szív ötletességét, játékosságát.

És hangulatteremtő képességét. Amiben persze olyan mesterek nyomában jár, mint Kosztolányi, Krúdy és (szerintem) Mándy Iván. Maga a szívernőség mindenek előtt Esti Kornéla hajaz, akinek sok tanítványa mozog a magyar irodalom színpadán. De a könyvben összeszerkesztett „füzetek” között talán a legfontosabb a berlini füzet, amiben Darvasi egyszerre ír Kelet-Berlinről és Magyarországról. Bár élveztem a különböző berlini anekdotákat (a kocsmai rutin váratlan megszegeése például külön kis gyöngyszem ebben a fejezetben), az is megörvendeztet, hogyan ír Darvasi ötvenhatról és arról, hogyan próbálták 2006-ban kisajátítani és eltaposni a tüntetők ötvenhatot, „a szabadságnak ezt a gyönyörű tűzvirágját”.

Más szóval, mennyire hazug volt az a hazafiaskodás, amelyik kifütyülte Kosáry Domokost, és papírmásé tankokkal játszott álforradalmat akkor a pesti utcákon.

Vajon ugyanezek az emberek nyolcvankilenc előtt miért nem tüntettek és fütyültek? Mert nyolcvannyolcban ott voltam a demokratikus ellenzék márciusi tüntetésén, ahol az Erdélyből áttelepült Tamás Gáspár Miklós beszélt, s ahol a magamfajta idősebb ember ritkaságnak számított. S ahol középkorú kokárdás hölgyek, vidékről beszállított békemenetesek és ordító motorosok sem voltak.

Mi lett az akkori fiatalokból? Egy részük talán cégvezető valahol, a többi meg Londonban vagy Münchenben próbál szerencsét csinálni? Ki felelős azért, hogy ötvenhatból ide-oda rugdosható pártpolitikai labda lett?

De Szív Ernő egyébként is jó prózát ír. Képzőtehetsége remekül működik – ebbe belefér egy nosztalgikus tánc Doktor Feketefekete feleségével, interjú a már nagyon öreg Pulitzer Józseffel és látogatás Amherstben Emily Dickinson házába, akinek Szív vesz egy színes szalagot, hogy legyen mivel átkötni a költőnő hátrahagyott leveleit. Olvassunk Darvasit!